

УДК 373.31.5

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.71-1.36>

А. В. Жданкіна

аспірантка кафедри педагогіки та психології
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

КОБЗАРСТВО ЯК ФАКТОР ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Стаття присвячена розгляду основних теоретичних положень стосовно питань патріотичного виховання учнівської молоді. Актуалізовано проблему патріотичного виховання та національної самосвідомості учнів, окреслено проблему недостатньої уваги педагогічних працівників до формування патріотизму як духовної якості особистості. Патріотизм – це необхідний складник всебічно розвиненої особистості, і тому в цій статті акцентовано увагу на тому, що виховання патріота, громадянина України – одне із першочергових завдань сучасної школи. Особлива увага спрямована на те, що в сучасних умовах проблема патріотичного виховання та усвідомлення унікальності своєї нації є дуже актуальною, оскільки нині Україна переживає процес національного відродження. Події останніх років зумовлюють необхідність винесення питання про патріотичне виховання учнівської молоді на перший план, оскільки повага і любов до України – це ті якості, що виступають факторами повноцінного духовного розвитку людини та її зростання. Як інструмент, який допомагає у вихованні патріотизму серед представників учнівської молоді, розглянуто кобзарство, яке протягом багатьох століть побутує в нашій державі у різних формах і проявах.

З метою поглибленого аналізу проблеми проаналізовані поняття «кобзарство» та «кобзарське мистецтво». Акцентовано увагу на історичному аспекті виникнення і поширення кобзарства в Україні, виявлені взаємозв'язки кобзарського мистецтва із козацтвом та українською історією. На основі наукових досліджень вітчизняних авторів дана характеристика поняттю «патріотичне виховання» в контексті формування національно свідомої особистості. В рамках цього дослідження відзначено доцільність застосування пісень із репертуару кобзарів для виховання патріотизму і любові до Батьківщини. Запропоновано методи ознайомлення учнівської молоді із кобзарством, його історією та значущістю для українського народу в контексті шкільних уроків музики. Знайдено шляхи застосування кобзарського пісенного спадку в навчальному процесі та у позаурочний час.

Ключові слова: кобзарство, патріотизм, духовність, національна самосвідомість, учнівська молодь.

Постановка проблеми. На тлі сьогодення у сфері освіти відбуваються реформи, які спрямовані на оптимізацію навчального процесу, а також на здобуття умінь, знань та навичок, необхідних для реалізації життєвих цілей. Однак вітчизняні вчені переконані, що формування особистості школяра як майбутнього громадянина України – не менш вагоме завдання. Слід зазначити і те, що сучасна школа не приділяє досить уваги питанням розвитку духовної сфери дітей та підлітків. Такий фактор є причиною загального духовного занепаду молоді, що виносить проблему патріотичного виховання на перший план. Патріотизм – це невід'ємний складник духовності людини, що ідентифікує її етнічний, культурний та національний код.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Тим не менш, виокремлюючи проблему патріотичного виховання учнівської молоді, є багато способів та педагогічних інструментів, що мають високий потенціал у вирішенні цього питання. Так, у вітчизняній педагогічній думці виховання молодого покоління можливе за допомогою музичного мистецтва,

а саме окремих його жанрів, що відображають історичне славне минуле України. Так, у багатьох наукових працях, дослідженнях, монографіях та статтях розглядається питання впливу народної музичної творчості на всебічне виховання молоді. Але рід у тім, що автори цих праць спрямовують свою увагу на пісенний фольклор, узагальнюючи його різновиди, не акцентуючи увагу на окремих музичних жанрах. Зокрема, йдеться про кобзарство, котре являє собою надзвичайний феномен у нашій історії та музичній культурі. Педагогічний та виховний потенціал кобзарства недооцінені; як наслідок, на поточний момент немає чітких рекомендацій для вчителів щодо його використання в рамках загального навчального процесу чи уроків музики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями патріотичного виховання учнівської молоді займалися такі вчені, як В.О. Сухомлинський, М.Й. Боришевський, І.Д. Бех, К.І. Чорна, С.П. Оришко та ін. Шляхи впровадження кобзарства як фактору патріотичного виховання актуалізовані у працях В.Г. Кушпета, С.В. Чайки, М.М. Чайки та ін.

Мета статті. У зв'язку з вищезазначеною проблематикою метою статті є висвітлення загальних положень про кобзарство як складника патріотичного виховання учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу. Щоб виконати поглиблений аналіз основних питань дослідження, необхідно дати характеристику ключовому поняттю. Отже, кобзарство – це музичний жанр, що започаткований приблизно в XV столітті. Репертуар кобзарів – билини, думи, переспіви – формувався під впливом історичних фактів та подій.

Розвиток та становлення кобзарства відбувалися у тісному зв'язку із формуванням козацтва. Отже, кобзарі були невід'ємною частиною козацької культури: вони супроводжували військові походи, підтримували бойовий дух козаків, оспівуючи славу та велич України та її гетьманів. У народі кобзарями називали не лише співців, а й старців, проповідників, що несли правду, своєю творчістю осуджували несправедливість представників влади та вищих соціальних прошарків суспільства.

Розквіт кобзарства припадає на XVII ст. Цьому посприяла національно-визвольна війна, що розпочалася 1648 року. Дослідники кобзарства С.М. Чайка та М.М. Чайка пишуть: «Бандуристи мали своє особливе місце і роль у духовному і політичному житті українців. 1652 року Б. Хмельницький видав спеціальний універсал, беручи під свою опіку та опіку козацьких полковників цехові організації співців-музикантів. Діяльність кобзарів була підпорядкована братству, велике значення надавалося підготовці молодих співців. Вчителями молоді могли бути тільки найкращі і найдосвідченіші співці-бандуристи, які повністю відповідали за підготовку і виховання своїх учнів. Тільки здібні і наполегливі могли подолати всі труднощі навчання і дійти до посвяти у кобзарі. Після іспиту, що складався з демонстрації музичних здібностей, та характеристики панотцем моральних якостей учня підмайстер ставав повноправним членом братства. Репертуар кобзарів-бандуристів був дуже різноманітним і відповідав цілковито запитам народу. В думках і піснях оспівувалося минуле і сьогодення, доля України, моральні цінності, безмежна відданість рідній землі, здатність до жертвності заради щастя власного народу» [7, с. 431].

Науковиця О.П. Гданська справедливо зауважує, що «кобзарське мистецтво є своєрідним художньо-творчим засобом відображення, перетворення в ідеальній формі явищ духовного світу особистості – через художні образи, здійснення мистецького впливу на розвиток її ціннісних гуманістичних орієнтацій» [1, с. 2]. Також О.П. Гданська дала чітке визначення поняттю «кобзарське мистецтво», поєднуючи в ньому як музику, так і культуру, ідеологію нації: «Кобзарське мистецтво – це озвучене світовідчуття, що сполучає в собі глибокі

властивості та взаємодію суспільної свідомості та музичної культури українців» [1, с. 4].

Т.Є. Мартинова, своєю чергою, також визначила основні аспекти впливу кобзарства на формування національної самосвідомості українців, що є складником теоретично-методологічної основи дослідження соціальної ролі кобзарства, його виховної функції та естетичного значення. Так, згідно з думкою дослідниці, «кобзарство та кобзарська творчість, як соціокультурний феномен, сприяли формуванню історичної та етнічної свідомості українців через героїзацію минулого та уявлення про унікальність свого етносу... Кобзарські думи <...> стали матрицею української національної ментальності, гарантом самозбереження українського етносу» [3, с. 15].

Трактування феномена кобзарства властиве не лише історикам та педагогам, а й етнографам, мистецтвознавцям, фольклористам, культурологам. А.В. Терещенко стверджує, що кобзарі – не просто музиканти, які формували національний мелос. Вони являли собою чинник, що формує українську ментальність, ідеологію, історію [6, с. 493].

Коли йдеться про виховання патріотизму слід розуміти, що слухання чи знайомства з творчістю кобзарів не досить для виконання поставленого завдання. Тому варто акцентувати увагу учнів на історико-культурних витоках, фактах, причинах, які формували кобзарський репертуар. Кожна пісня, балада чи дума – це наслідкова форма історичних подій.

Тлумачний словник української мови визначає патріотизм як «любов до своєї батьківщини, відданість своєму народу, готовність для них на жертви і подвиги» [4, с. 223]. Патріотичне виховання – це виховання, яке передбачає виховання патріотичних почуттів, означає вироблення високого ідеалу служіння народові, готовності у будь-який час стати на захист Батьківщини, вивчати бойові традиції та героїчні сторінки українського народу. Виховання громадян України носить національний характер, базується на національних традиціях українського народу, є ідейною силою національної свідомості. Сучасна модель виховання враховує особливості сьогодення, оскільки цього вимагають соціально-економічне становище країни, моральний і духовний стан українського народу, подальший розвиток культури, науки [2].

У зв'язку з цим письменник У.О. Самчук також наголошував: «Бандура завжди була символом певного культу предків, особливо культу предків козаччини, що її слухали із затаєним диханням, щоб почути в її звуках чи то Сірка, чи Сагайдачного, чи Дорошенка, що ото «вели своє військо, славне запорізьке хорошенько» [5, с. 79]. І справді, для учнівської молоді важливо наголошувати на тому, що мистецтво кобзарів є своєрідним оберегом історичної пам'яті та культури народу.

Національно-патріотичне відродження України зумовлює необхідність акцентуації суспільства і молоді на тому, що вони є частиною великої, дружньої нації, яка повинна пишатися славетним історичним минулим своєї держави, а й докладати зусиль до її загального підйому. У цьому полягає мета патріотичного виховання молодого покоління.

Недостатня наукова база досліджень з питань виховання патріотизму засобами кобзарства зумовлює необхідність самостійної розробки методики кожним вчителем. Слід зазначити, що вивчення кобзарства, його традицій, репертуару найбільш ефективно на уроках музичного мистецтва. Таке ствердження зумовлене тим, що урок музики може поєднувати в собі різні форми навчання – від лекції до творчого, креативного заняття, яке містить у собі теоретичні дані історико-культурного спрямування, слухання музики, доповіді учнів і т.д.

Проте патріотичне виховання може бути реалізоване не лише вчителями музики. Кобзарство – це та галузь, що вивчається істориками, культурологами, мистецтвознавцями і т.д. Тому в старших класах до вивчення кобзарства як чинника патріотичного виховання можна (і потрібно) залучати педагогів з різних дисциплін.

Таким чином, можна запропонувати конкретну послідовність вивчення творчості кобзарів з метою виховання патріотизму.

1. Історична довідка: виникнення кобзарства, його витоки; походження музичного інструмента і його реформація.

2. Зв'язок кобзарства і козацтва: супровід козаків у походах, формування патріотичного, бойового духу.

3. Значення творчості кобзарів для народу: старцівство, мандрівні співці-бандуристи.

4. Репертуар кобзарів та відображення національно-патріотичних ідей у думах і піснях.

5. Слухання козацьких дум, їх аналіз з точки зору історії, національно-визвольних ідей.

6. Бесіда дискусійного характеру: чому кобзарство актуальне нині? Яким чином воно впливає на формування та розвиток патріотичного духу молоді?

7. Творчість сучасних кобзарів: інтерпретація старовинних зразків кобзарського мистецтва під умови сьогодення; музичні стилізації; актуальність сучасного кобзарства в умовах українського відродження та збереження унікальності нації.

Запропонована система послідовності вивчення творчості кобзарів як фактору формування патріотизму учнівської молоді є доцільною, оскільки вона охоплює всі найважливіші аспекти розвитку національної свідомості. Слід пам'ятати, що патріотизм – величина непостійна, тому неможливо досягти певного рівня і спинитися на ньому.

За такого підходу серед молоді буде спостерігатися невинна деградація і духовний занепад. Із цього можна зробити висновок, що патріотичне виховання повинне стати невід'ємним складником особистісного зростання людини впродовж усього життя. І кобзарство у такому контексті – це лише один з інструментів, котрий здатен поглибити національну самосвідомість молодих громадян України та сформувані відчуття поваги до своєї історичної, культурної та державної спадщини.

Висновки і пропозиції. На основі теоретичних та прикладних досліджень з питань патріотичного виховання учнівської молоді засобами кобзарства можна зробити певні висновки. Отже, патріотичне виховання – це необхідний складник всебічного, духовного розвитку підростаючої особистості, що виступає ідентифікатором національної самосвідомості і поваги до своєї Батьківщини. Однак варто зазначити, що питанням і проблемам патріотичного виховання вчителі сучасних шкіл приділяють не досить уваги, що є причиною загального духовного занепаду нації. Тому насамперед слід звернути увагу на вихований процес у школі і виявити основні його недоліки. В цьому контексті кобзарство виступає одним із дієвих чинників, які формують патріотично спрямовану учнівську молодь. Вивчення кобзарства з метою виховання патріотизму є найбільш ефективним у рамках уроків музичного мистецтва, але до цього процесу варто залучати вчителів історії, соціології, культурології, мистецтвознавства.

Список використаної літератури:

- Гданська О.П. Формування гуманістичних орієнтацій у студентів вузів культури (на матеріалі кобзарського мистецтва) : автореф. дис. канд. пед. наук. Київ, 1998.
- Загородня А.Б. Сучасне розуміння патріотичного виховання молоді. *Теорія та методика управління освітою*. 2013. Вип. 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2013_10_11.
- Мартінова Т.Є. Вплив кобзарства на формування національної самосвідомості українців : автореф. дис. канд. філос. наук. Київ, 1999.
- Новий тлумачний словник української мови. У 4 томах / Укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконті, 1999. Т. 3. С. 223.
- Самчук У.О. Живі струни: Бандура і бандуристи. Детройт, 1976.
- Терещенко А.Н. Дослідження про національну гордість. Мистецькі обрії: Науково-теоретичні праці та публіцистика. Академія мистецтв України / Головна наук. ред. І.Д. Безгін. Київ, 2006. С. 493–494.
- Чайка С.В., Чайка М.М. Кобзарство – дієвий чинник збереження традицій духовного життя нації. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Випуск 12. 2012. С. 439–446.

Zhdankina A. The kobzar tradition as a factor of patriotic education of student youth

The article is focused on the research of leading theoretical principles of patriotic education in school. There are two main problems which are raised in the article: the problem of patriotic education on the pattern of national self-identification and the problem of the lack of attention of lecturers towards formation of patriotic values of the personality. Patriotism is necessary part of the comprehensively developed personality, thus the problem of patriotic education of Ukrainians as the key direction of the modern school is accented in this article. In the conditions of national renaissance and constant development in Ukraine the problem of patriotic education and realization of national distinctiveness becomes extremely important. The events of the several past years have caused the consideration of raising the question about patriotic education in school particularly because respect and love towards Ukraine are those features which determine the complete mental development and personal growth. The kobzar tradition has been forming during several centuries in our country and we can watch its different manifestations. The kobzar tradition is offered to be one of the keys which may help to raise the patriotic spirit among modern students. In order to analyze the problem was made the research on the difference between topics of kobzar tradition and kobzar traditional art. The main attention was dedicated to the historical aspects of its emergency and spread in the area, its connection with Ukrainian art and history. On the base of the scientific research was given the characteristic to the notion of the patriotic education in the context of the development of national self-identified personality. This investigation has shown the actual need to use the songs of kobzar in the curriculum for further patriotic education and love to Motherland. There are shown the main ways how to make students acquainted with kobzar art, its history and profound effect on the development of our nation on the lessons of music. Also in this article are offered the main ways how to include the kobzar art into curriculum.

Key words: *kobzar art, patriotism, spiritual values, national self-identity, modern youth.*